

УДК 65.012.8

І. Л. Шевченко, аспірант,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ

В статті проведено теоретичне дослідження формування загальної схеми механізму забезпечення економічної безпеки підприємств. Пропонується вирішення таких важливих питань, як розробка та визначення елементів механізму забезпечення, визначення його структури (блоки) та можливості застосування на металургійних підприємствах.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: безпека, забезпечення безпеки, механізм економічної безпеки, елементи механізму.

Вступ. У процесі управління кожний керівник стикається з проблемою визначення основних функціональних процесів на підприємстві, адже від того як побудована вся робота, зв'язки та процеси залежить успішність його функціонування на ринку. За теперішньої кризи кожне підприємство намагається вижити у ринковому середовищі, і все частіше керівники починають думати про безпеку підприємства, визначення сильних та слабких сторін. Поняття забезпечення безпеки, а саме економічної безпеки, розглядається як один з ключових факторів збереження підприємством своєї діяльності. Ще актуальнішим питання економічної безпеки є для великих підприємств. Так, металургія розглядається як визначний комплекс складно-утворених взаємозв'язків, якими треба вміло керувати, вдосконалювати або прилаштовуватися до змін. Металургійні підприємства починають робити перші кроки у розробці, впровадженні та забезпеченні основних заходів економічної безпеки, зокрема, створення окремих служб (працівників) щодо вивчення загроз, вивчення ринкового середовища, перегляд засобів дій тощо.

Постановка задачі. Головною метою статті є дослідження і розробка авторського бачення етапів формування механізму забезпечення економічної безпеки підприємства, наведення базових складових такого механізму та представлення його опорної схеми.

Результати. Головні напрацювання в сфері вивчення економічної безпеки, її складових висвітлено в наступних джерелах [3, 5]. У загальному сенсі поняття економічної безпеки підприємства (ЕБП) — це стан або здатність підприємства виконувати поставлені цілі та завдання з урахуванням виникнення зовнішніх і внутрішніх загроз.

Забезпечення економічної безпеки підприємства — це постійний циклічний процес. Він неможливий без проходження певних управлінських дій. Адже будь-який процес необхідно координувати. Саме тому виникає необхідність висвітлення поняття механізму економічної безпеки, зокрема наведення схеми та управління ним. Механізм забезпечення економічної безпеки та його складові досліджували різні автори. Зокрема Л. І. Донець та Н. В. Ващенко вважають, що «це набір засобів, а також система організації їх використання і контролю, які дозволяють досягти найвищий рівень економічної безпеки підприємства» [1]. На думку авторів основними етапами забезпечення економічної безпеки підприємства є: 1) стратегічне планування і прогнозування економічної безпеки; 2) проведення оперативного оцінювання рівня забезпечення і поточне тактичне планування економічної безпеки підприємства; 3) оперативне планування фінансово-господарської діяльності підприємства; 4) реалізація розроблених планів.

Дані етапи вузько представляють механізм забезпечення ЕБП. Вони не враховують елементів, що опосередковано впливають на систему безпеки підприємства, та не виділяють ризики, які можуть виникнути під час даної діяльності. Так, будь-який механізм складається із засобів, що допомагають досягти поставлених цілей

підприємства. Але дане трактування є більш схожим на цикл планування економічної безпеки підприємства, її реалізації та коригування.

Також серед авторів, що досліджували механізм забезпечення ЕБП, слід виділити А. В. Козаченка [2]. На його думку, цей механізм складається з 3-х блоків: зовнішнє середовище, внутрішнє середовище і знову зовнішнє середовище. Розглядаючи блок 1 основним критерієм, що забезпечує ефективну діяльність підприємства, є вибір постачальників ресурсів задля економії витрат. Також умовами щодо дієвості механізму є адаптація до нововведень та розширення сфери послуг інфраструктури ринку. Все це забезпечить ефективне використання ресурсів, управління інноваціями та процесом адаптації. Саме така концепція прослідковується у поясненні функціонування блоку 2 та важливості блоку 3. Дана позиція є прийнятною для вивчення механізму забезпечення, але не достатньо ефективною. На нашу думку, необхідно більш розширити елементи механізму, зокрема зовнішнього та внутрішнього середовища, деталізувати їх та охарактеризувати їхню ризикованість для підприємства.

На нашу думку, механізм забезпечення ЕБП — являє собою сукупність основних елементів дії на процес створення та реалізації управлінських рішень по забезпеченню стабільності складових ЕБП та інтересів компанії. Склад основних елементів механізму забезпечення представлено на рис. 1.

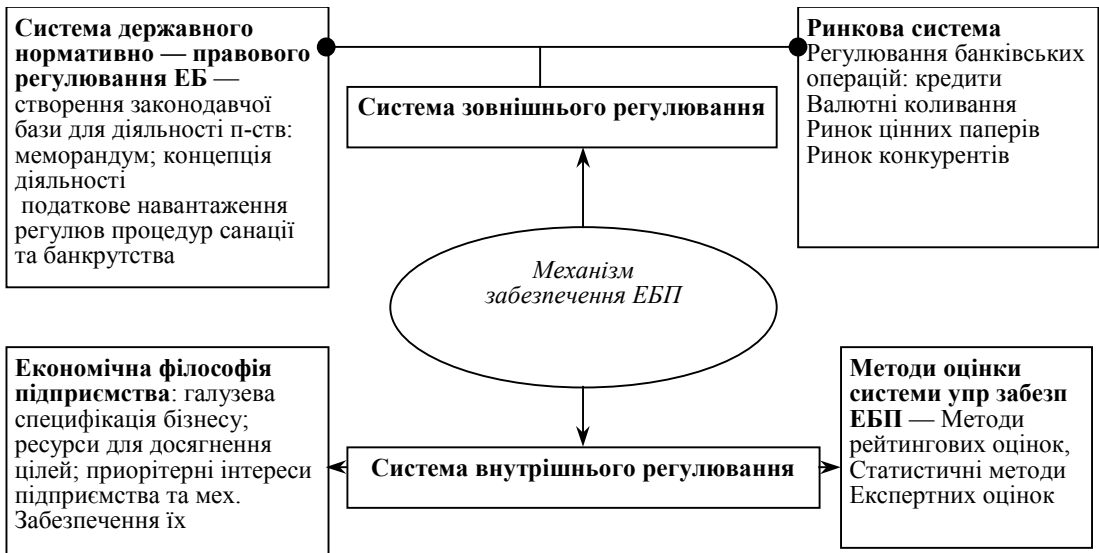

Рис. 1. Склад основних елементів механізму забезпечення ЕБП

Одним з найзначиміших елементів системи безпеки підприємства є механізм її забезпечення, який є сукупністю систем, за допомогою яких забезпечується досягнення цілей економічної безпеки підприємства.

Так, В. П. Пономарьов у дисертації «Формування механізму забезпечення економічної безпеки підприємства» розробив концепцію формування механізму забезпечення економічної безпеки підприємства, що передбачає, як основу механізму, систему пріоритетних інтересів підприємства, враховує вимоги до системи управління підприємством і основні задачі, розв'язувані із метою забезпечення його економічної безпеки. Але недоліком є врахування лише інтересів підприємства без зовнішніх чинників.

Системний підхід до формування механізму забезпечення економічної безпеки підприємства передбачає, що необхідно враховувати всі реальні умови його діяльності, а сам механізм повинен мати чітко обкреслені елементи, схему їх дії і взаємодії. Зокрема до основних елементів механізму забезпечення економічної безпеки відносять: систему зовнішнього та внутрішнього регулювання.

Система зовнішнього регулювання складається з: системи державно-нормативно-правового регулювання ЕБП та ринкової системи. Перша визначається в умовах кризи, друга — законопроектами: 1) Постанова Верховної ради України «Про Концепцію розвитку гірничо-металургійного комплексу України до 2010 року» від 17 жовтня 1995 року № 385/95-ВР; 2) Меморандум порозуміння між Кабінетом Міністрів України та підприємствами гірничо-металургійного комплексу. Концепція розвитку металургійного комплексу являє собою застарілі умови співпраці між металургіями та законодавством України, зокрема:

1) визначені, на основі прогнозування, обсяги виробництва металопродукції з урахуванням забезпечення державних потреб України як для внутрішнього споживання, так і для забезпечення експорту. Вони розраховані теперішнього кризового стану підприємств;

2) метою розвитку металургії було створення збалансованої галузі, орієнтованої на виробництво конкурентоспроможної продукції, з обов'язковим вирішенням екологічних та соціальних проблем. Пріоритетним вважалося знизити енергоємність металопродукції, підвищити її конкурентоспроможність, а також поліпшити екологічні умови у районах з розвинутим металургійним виробництвом.

На сьогодні пріоритети не є першочерговим завданням для металургів. Вони змінені і висвітлені в другому законотворчому документі — меморандумі. Першочергові завдання були змінені на наступні:

— організація роботи на рівні не менше мінімальних обсягів, які забезпечують збереження виробничих потужностей у робочому стані;

— збереження професійного складу та кількості робочих місць, рівень заробітної плати та інших соціальних гарантій для працівників;

— дотримуватися порядку скорочення працівників, визначеною галузевою угодою;

— реалізовувати внутрішні заходи, спрямовані на зменшення собівартості металургійної продукції;

— забезпечити зростання використання коксу з метою зменшення використання природного газу;

— продовжити виконання інвестиційних проектів, пов'язаних із впровадженням енергозберігаючих технологій.

За виключенням деяких пунктів, концепція розвитку була фактично змінена і наразі вона заключається в тому, щоб вивести металургійні підприємства з кризи. З іншої сторони держава, а саме Кабінет Міністрів України, бере на себе наступні зобов'язання (всі вони відображають наступний підпункт системи — податкове навантаження):

— збільшити термін повернення валютної виручки до 360 днів по інвестиційних проектах, направлених на впровадження енергозберігаючих заходів;

— постачати природний газ підприємствам гірничо-металургійного комплексу за ціною іноземного постачальника з врахуванням витрат на його транспортування територією України;

— забезпечити відшкодування ПДВ металургійним підприємствам протягом 5-ти днів з моменту подачі декларації за минулий місяць;

— встановити та застосувати тарифи на перевезення вантажів залізничним транспортом для підприємств гірничо-металургійного комплексу, виходячи з рівня зниження цін на металургійну продукцію для потреб «Укрзалізниці» по відношенню до серпня 2008 року;

— знизити тарифи на електроенергію;

— залишити рівень плати за користування надрами на існуючому рівні, не вносити підвищуючі корегуючі коефіцієнти до заходів антикризового характеру;

— внести зміни до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» в частині підвищення норм амортизації для основних фондів групи III, які будуть придбаватися за рахунок капітальних інвестицій та реінвестицій, а також застосу-

вання зниженої до 20 % ставки податку на прибуток у разі реінвестування прибутку підприємств на придбання основних фондів групи III як середньострокового заходу для підтримки підприємств усіх сфер економічної діяльності, у тому числі підприємств гірничо-металургійного комплексу, підвищення конкурентоспроможності їх продукції;

— доповнити переліки та обсяги енергозберігаючих матеріалів, обладнання, устаткування та комплектуючих, що звільняються від ввізного мита у відповідності до вимог Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання заходів з енергозбереження».

З вище представленого матеріалу видно, що держава досить суттєво зменшила податкове навантаження на меткомбінати, таким чином підтримала структурууючу галузь, яка забезпечує майже 50 % валютних надходжень України.

Повертаючись до механізму забезпечення економічної безпеки необхідно, в першу чергу, визначити його суть. На думку автора механізм забезпечення економічної безпеки — це набір засобів та методів, які в поєднанні з системою управління та контролю, дозволяють отримувати найвищий рівень економічної безпеки підприємства. Структура механізму забезпечення економічної безпеки підприємства складається з кількох блоків, одночасна дія яких покликана забезпечити необхідну діяльність для відтворення капіталу підприємства. Механізм забезпечення економічної безпеки підприємства може мати різну міру структуризації і формалізації. На рис. 2 представлена загальна схема механізму забезпечення економічної безпеки, який складається з 3-х блоків: вхідного (блок 1), внутрішнього (блок 2), організаційного / операційного (блок 3).

Дія механізму забезпечення економічної безпеки підприємства покликана організаційно оформити взаємодії підприємства з суб'єктами зовнішнього середовища. Результатом функціонування 1 блоку механізму є визначення необхідних для організації процесу виробництва ресурсів і інформації відповідно до системи пріоритетних інтересів підприємства, вибір критеріїв щодо постачальників ресурсів (у необхідній кількості, якості, термінах). Також надходження даних про продукцію необхідну ринку, її обсяг.

Як видно з рис. 2, блок 1 направлений на організацію діяльності між системою забезпечення підприємства (блок 3) та зовнішнім середовищем. Діяльність більшості підприємств направлено на єдину мету — отримати прибуток. Дана ціль пояснена тим, що будь-яка організація працює в умовах невизначеності та ризику. Його зменшення вимагає у підприємства мати певний запас міцності, який складається з отриманням додаткового прибутку і вкладанням його в інвестиційну чи комерційну діяльність. Таким чином підприємство диверсифікує ризику і збільшує стійкість компанії.

Блок 1 на рис. 2 забезпечує визначення пріоритетних цілей існування підприємства, стратегічних властивостей його продукції та основних інтересів підприємства. Економічні інтереси — це орієнтири і прагнення особи, суспільства, держави до одержання економічних переваг, збагачення, економічної незалежності для цілей існування та розвитку. Саме з погляду узгодження інтересів підприємства і взаємодіючих з ним суб'єктів зовнішнього середовища розглядається поняття забезпечення ЕБП.

Як відомо, інтереси підприємства можуть бути різними. Але ми зазначаємо у своєму дослідженні єдиний інтерес — це зростання вартості компанії, або примноження багатства акціонера. Адже за теперішніх умов всі металургійні підприємства перебувають у приватній власності — у певних бізнес-групах. Саме тому діяльність підприємства, в першу чергу, має задовольняти інтереси власника.

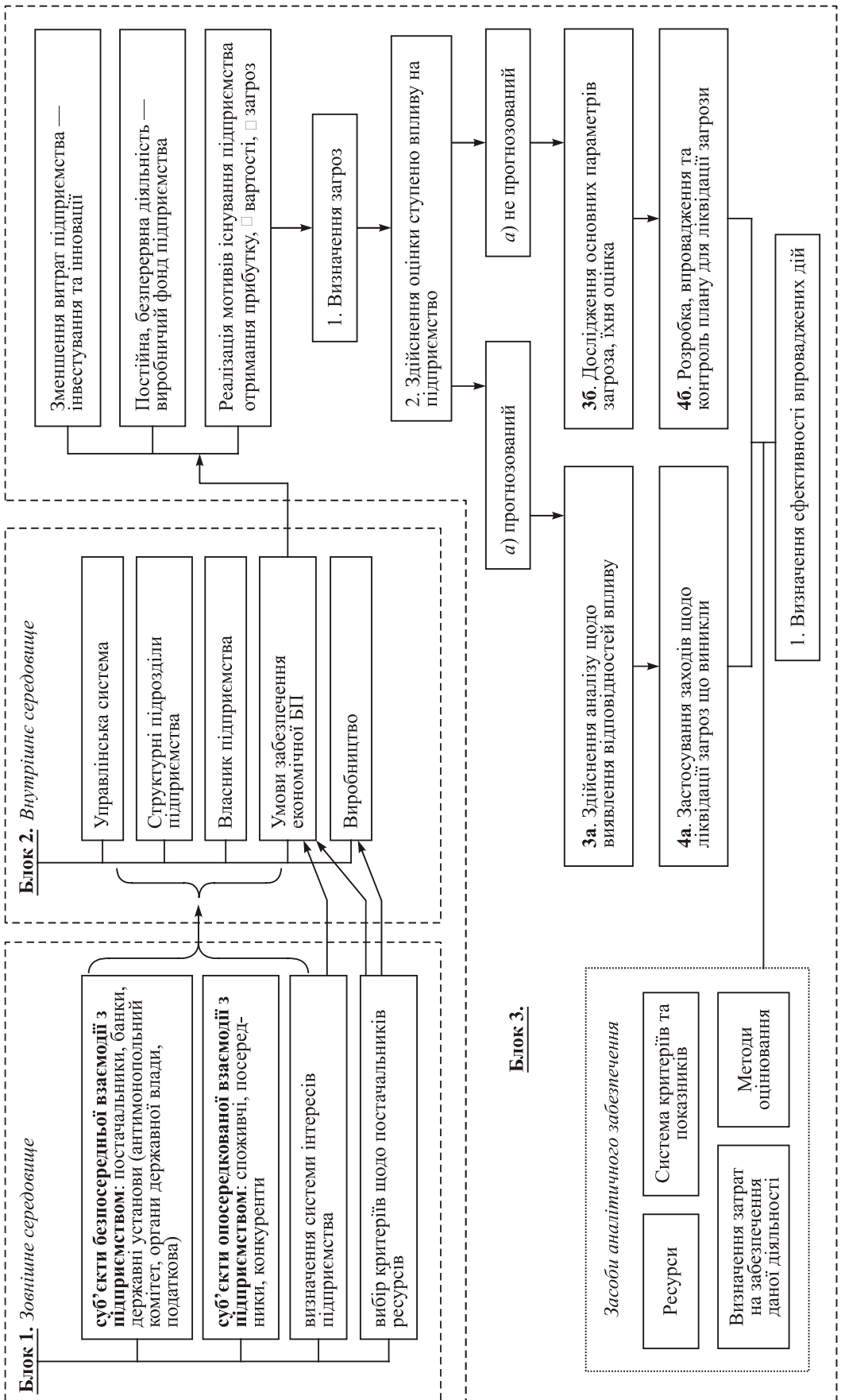

Рис. 2. Загальна структура механізму забезпечення економічної безпеки підприємства

Джерелом ризиків, як на власника, так і на підприємство, може бути негативний вплив суб'єктів (табл. 1).

Таблиця 1

МОЖЛИВІ РИЗИКИ СТВОРЕНІ СУБ'ЄКТАМИ ВПЛИВУ НА ПІДПРИЄМСТВО

Суб'єкти	Ризики
Постачальники сировини	Невідповідність умовам постачання; неритмічність поставок; погана логістика; низька якість; порушення договірних умов
Банки	Не надання кредиту; вимагання термінового погашення кредиту
Державні установи: — антимонопольний комітет — органи державної влади — податкова	Застосування санкцій та розслідувань щодо продукції Не забезпечення пільгами; різке підняття тарифів Застосування штрафних санкцій
Споживачі	Змінення договорів поставок; відмова від готової продукції; банкрутство дебіторів
Посередники	Відмова від власних зобов'язань; змінення політики діяльності
Конкуренти	Рейдерство; здійснення недобросовісної конкуренції

Найбільш важливими в структурі суб'єктів безпосередньої взаємодії є постачальники (вибір критеріїв щодо постачальників ресурсів). Досить часто металургійні підприємства не мають альтернатив щодо постачальників ресурсів. У такому випадку їхня діяльність є більш ризикованою ніж подібних підприємств, які мають альтернативну або власну сировинну базу. Така взаємодія найбільш притаманна металургійним підприємствам з постачальниками-монополістами або власним монополістичним становищем. Навіть якщо підприємства визначають постачальників, вони не завжди відповідають вимогам підприємства. Це можуть бути: розташування постачальника сировини, кількість, якість, ціна, логістичне сполучення, сервіс і т. д. Як це не дивно але для металургійного підприємства, яке виготовляє продукцію високої або середньої якості в масовому виробництві головним критерієм вибору постачальника являється наявність ресурсу та його ціна.

Іншим важливим критерієм є визначення системи інтересів підприємства. Всі інтереси можна визначити як пріоритетні, першочергові та другорядні. Також вони можуть розглядатися з різних позицій: інтереси в режимі постійного (сталого) функціонування та в умовах кризи.

Основне призначення блоку 2 механізму забезпечення економічної безпеки підприємства (рис. 2) в створенні умов щодо реалізації процесу забезпечення економічної безпеки (блок 3). Ці умови визначені виходячи з критерію економічної безпеки і її рівня. Як найважливіші умови, що враховуються в структурі механізму забезпечення економічної безпеки підприємства, вибрані мінімізація витрат (особливо в умовах кризи), здійснення (не припинення) основної діяльності та реалізація мотивів існування підприємства. Управлінська система, структурні підрозділи та власники повинні забезпечити реалізацію зазначених умов, адже саме вони впливають на формування прибутку і реалізацію мотивів існування. Вказані умови взаємодіють одна з одною. Так, мінімізувати витрати до певного рівня можна лише за допомогою заходів організаційного характеру, таких як додержання режиму економії ресурсів, зменшення витрат на випуск продукції, зміна кількості днів роботи персоналу, або його чисельність і т. д. Але вичерпність дій організаційного характеру може призвести до припинення діяльності підприємства, що є неприпустимим особливо у металургії. Тому для попередження таких дій пропонується розглянути основний блок механізму забезпечення економічної безпеки підприємства — блок 3.

Головним у блоці 3 є представлення процесу реалізації третьої умови забезпечення економічної безпеки підприємства, а саме реалізація мотивів існування:

отримання прибутку, збільшення вартості та зменшення впливу загроз. Як видно на рис. 2 схеми, блок 3 складається з представлення умов, безпосереднього процесу реалізації та засобів аналітичного забезпечення. До засобів аналітичного забезпечення відносять: ресурси, система критеріїв та показників, методи оцінювання безпеки, затрати на забезпечення процесу реалізації умов. До ресурсів відносять все що необхідно для здійснення процесу забезпечення: персонал, комп'ютерна техніка, Інтернет, документи і т.д. Систему критеріїв та показників визначають відповідно до ступеня впливу загрози на підприємство, це можуть бути базові показники, інтегральний показник, оцінка складових безпеки та інші. У зв'язку з цим як один з елементів механізму є оцінка рівня економічної безпеки, якій повинен передувати вибір критеріїв економічної безпеки і її рівня. Відповідно до критеріїв можуть бути застосовані і методи оцінювання безпеки, наприклад, розрахунок сукупного критерію економічної безпеки підприємства.

Але головним є визначення суми затрат на реалізацію процесу забезпечення економічної безпеки. Адже виконання будь-якої роботи передбачає затрати часу, людей, техніки та інше. А в сукупності це становить певну суму затрат, яка може коливатися залежно від рівня забезпеченості підприємства та ступеню здійснення процесу реалізації механізму.

В результаті дії механізму забезпечення економічної безпеки підприємства мають бути також виявлені невідповідності ресурсів підприємства і суми затрат на його дію. У процесі визначення відповідності величини ресурсів, які має в своєму розпорядженні підприємство, і потенційної суми затрат найбільш важливе значення має блок 3 (засоби аналітичного забезпечення), в якому здійснюється порівняння величини ресурсів і потенційних затрат на його дію. Аналітичний блок не лише є важливішим, але і найбільш трудомістким і складним, оскільки він використовується для виявлення відповідності бізнес-процесів на підприємстві.

Висновки. Дія механізму забезпечення економічної безпеки підприємства покликана не просто забезпечити економічну безпеку, а враховуючи динамізм цієї характеристики яка залежить від особливостей діяльності підприємства і суб'єктів зовнішнього середовища, що взаємодіють з ним. Система економічної безпеки підприємства і механізм її забезпечення передбачають вирішення завдань економічної безпеки не лише спеціально створеним підрозділом, а при активній участі та взаємодії всіх відділів, підрозділів і служб підприємства в межах покладених на керівників структурних підрозділів обов'язків із забезпеченням ЕБП.

Приорітетними напрямками дослідження є розробка складових процесу управління механізму забезпечення економічної безпеки підприємств.

Література

1. *Донець Л. І., Ващенко Н.В.* Економічна безпека підприємства: Навч. пос. — К: Центр учбової літератури, 2008. — 240 с.
2. *Козаченко А. В., Пономарьов В. П.* Методологічні основи оцінки рівня економічної безпеки підприємства // Регіональні перспективи. — 2000. — № 2–3. — с. 104.
3. *Ареф'єва О. В.* Планування економічної безпеки підприємств. — К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2005. — С. 7–8.
4. *Новікова О. Ф., Покотиленко Р. В.* Економічна безпека: концептуальне визначення та механізм забезпечення: Монографія. — К.: Ін-т економіки промисловості, 2006. — 406 с.
5. *Реверчук Н. Й.* Управління економічною безпекою підприємництва в Україні: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.02.03. / Львівський національний університет ім. І. Франка. — Львів, 2004.

Стаття надійшла до редакції 29.09.2009 р.